

O'QUVCHI SHAXSINI ESTETIK VA AXLOQIY JIHATDAN TARBIYALASHDA FANLARARO YONDASHUVLAR

Soatova Rayxona Sadriddin qizi

Termiz davlat pedagogika instituti

Pedagogika va ijtimoiy fanlar fakulteti

Pedagogika yo'nalishi talabasi

rayhonasoatova@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada o'quvchi shaxsini estetik va axloqiy jihatdan tarbiyalashning fanlararo yondashuv asosida amalga oshirish masalalari yoritilgan. Unda o'qituvchining roli, ta'lim jarayonida estetik va axloqiy qadriyatlarni uyg'unlashtirish yo'llari, shuningdek, pedagogik jarayonning ma'naviy ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: estetik tarbiya, axloqiy qadriyatlar, fanlararo yondashuv, o'quvchi shaxsi, pedagogik jarayon.

Annotation: The article discusses the development of students' aesthetic and moral education through an interdisciplinary approach. It analyzes the teacher's role, ways of integrating aesthetic and ethical values in the learning process, and the spiritual significance of education.

Keywords: aesthetic education, moral values, interdisciplinary approach, student personality, pedagogical process.

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы формирования эстетического и нравственного воспитания личности учащихся на основе междисциплинарного подхода. Анализируется роль учителя, пути гармонизации эстетических и нравственных ценностей в образовательном процессе и духовное значение воспитания.

Ключевые слова: эстетическое воспитание, нравственные ценности, междисциплинарный подход, личность ученика, педагогический процесс.

Zamonaviy ta'lim tizimining asosiy maqsadi — nafaqat bilimli, balki estetik didga ega, axloqan yetuk, ijtimoiy mas'uliyatni his eta oladigan shaxsni shakllantirishdir. Ta'lim-tarbiya jarayonida fanlararo yondashuvning qo'llanilishi o'quvchilarda dunyoqarashning yaxlitligini, hayotiy qadriyatlarni estetik va axloqiy mezonlar asosida anglash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bugungi kunda axloqiy va estetik tarbiya o'quvchi shaxsining ma'naviy olamini boyitishda, uning intellektual va hissiy sohasini uyg'unlashtirishda beqiyos ahamiyat kasb etadi.

Fanlararo yondashuv, o'z navbatida, o'quv jarayonini integrativ asosda tashkil etish orqali o'quvchi tafakkurida turli fanlarda o'rganilgan g'oyalarni bir butun tizim sifatida anglash imkonini yaratadi. Ayniqsa, adabiyot, san'at, tarix, falsafa kabi fanlarning o'zaro bog'liqligi o'quvchilarda estetik idrokni shakllantirish, axloqiy qadriyatlarni his etish va ularni amaliy faoliyatga tatbiq etish imkonini beradi. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi[1] Qonuni hamda "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi"da[2] yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sadoqat ruhida tarbiyalash, ularning tafakkurida estetik va axloqiy uyg'unlikni shakllantirish ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida belgilangan. Shu bois, fanlararo yondashuv asosida olib borilayotgan tarbiyaviy ishlar bugungi pedagogik amaliyotning muhim tarkibiy qismiga aylangan. Shunday qilib, o'quvchi shaxsini estetik va axloqiy jihatdan tarbiyalashda fanlararo yondashuvning ahamiyatini o'rganish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb masala hisoblanadi. Ushbu maqolada mazkur yondashuvning pedagogik mohiyati, afzalliklari hamda ta'lim jarayonidagi samaradorligi tahlil qilinadi.

Shaxs tarbiyasining ajralmas qismi sifatida axloqiy va estetik tarbiya o'quvchi dunyoqarashini shakllantirishda hal qiluvchi o'rin tutadi. Bu ikki yo'nalish bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, insonning ichki dunyosi, xulq-atvori, go'zallikni his etish qobiliyati va jamiyatda o'zini tutish madaniyatini uyg'unlashtiradi. Estetik tarbiya o'quvchining his-tuyg'ular olamini boyitadi, axloqiy tarbiya esa bu his-tuyg'ularni ijobiy yo'nalishda boshqarishni o'rgatadi. Shu jihatdan, ular pedagogik jarayonda bir-birini to'ldiruvchi tizim sifatida namoyon bo'ladi.

Pedagogik nazariyalarda axloqiy va estetik tarbiyaning birligi insonparvarlik tamoyiliga asoslanadi. A.Navoiy, J.Rousseau, K.Ushinskiy, A.Makarenko, va V.Suxomlinskiylarning tarbiya haqidagi qarashlarida axloq va go‘zallik inson kamolotining asosi sifatida talqin etilgan. Jumladan, V. Suxomlinskiy “Inson qalbida go‘zallikni his etish — bu axloqiy tozalikka eltuvchi yo‘l” deb ta’kidlaydi. Bu fikr estetik tarbiyaning axloqiy barkamollikka xizmat qilishini yaqqol ko‘rsatadi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar, xususan, kompetensiyaga asoslangan ta’lim modeli o‘quvchilarda nafaqat bilim, balki qadriyatga yo‘naltirilgan ongni shakllantirishni maqsad qiladi. Estetik va axloqiy tarbiya jarayonida o‘quvchi o‘zini anglash, boshqalarni tushunish, ijtimoiy mas’uliyatni his etish, hamda hayotiy vaziyatlarga axloqiy-estetik nuqtayi nazardan yondashish ko‘nikmalarini hosil qiladi. Nazariy jihatdan bu jarayon shaxsning axloqiy ongini shakllantirish bosqichlari (bilish, his etish, harakat) bilan estetik idrok bosqichlari (sezish, anglash, qadrlash)ning uyg‘unlashuviga tayanadi. Metodik nuqtayi nazardan esa o‘quv jarayonida turli fanlar orqali — adabiyot, san’at, tarix, biologiya, hatto matematika misolida ham — go‘zallikni, uyg‘unlikni va tartibni anglashga yo‘naltirilgan topshiriqlar, muhokamalar va ijodiy yondashuvlar muhim o‘rin tutadi.

Zamonaviy ta’lim jarayonida o‘quvchi shaxsini har tomonlama kamol toptirishda fanlararo yondashuv muhim metodik asoslardan biri hisoblanadi. Chunki inson shaxsining estetik va axloqiy jihatdan shakllanishi faqat bitta fan doirasida emas, balki turli fanlarning o‘zaro uzviy bog‘liqligi orqali ro‘y beradi. Estetik idrok, go‘zallikka muhabbat va axloqiy qadriyatlarga hurmat har bir fanda o‘ziga xos tarzda shakllanadi. Masalan, adabiyot fanida o‘quvchi asar qahramonlarining axloqiy fazilatlarini, go‘zallik haqidagi tasavvurlari bilan tanishadi; tarix fanida — milliy qadriyatlar, ajdodlar merosi va ma’naviy meros orqali; biologiya fanida — tabiatdagi uyg‘unlik va go‘zallik qonuniyatlarini anglaydi. Bu jarayon o‘quvchiga hayotiy voqelikni turli burchaklardan ko‘rish, tahlil qilish va estetik hamda axloqiy xulosa chiqarishni o‘rgatadi.

Fanlararo yondashuv o‘quvchi tafakkurida tizimli dunyoqarashni shakllantiradi. Bunda asosiy maqsad — turli bilim sohalarini integratsiyalash orqali shaxsda yaxlit axloqiy-estetik madaniyatni vujudga keltirishdir. Shu boisdan ham UNESCO tomonidan

2023-yilda chop etilgan “Global Education Monitoring Report”da (Paris, 2023) ta’kidlanishicha, “ta’limning fanlararo integratsiyasi shaxsning ijodiy va ma’naviy salohiyatini rivojlantirishning eng samarali yo‘llaridan biridir”[4].

Pedagogik tajribalar shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilar o‘zaro bog‘liq fanlar orqali bir tushunchani turli kontekstlarda ko‘rganida, ularning estetik va axloqiy fikrlash doirasi kengayadi. Masalan, badiiy asarda tasvirlangan tabiat manzarasini biologiya fanida ekologik muvozanat bilan bog‘lash yoki tarix darsida san’at asarlari orqali milliy qadriyatlarni tahlil qilish o‘quvchilarning his-tuyg‘ularini boyitadi va ularda go‘zallikka nisbatan mas’uliyat hissini uyg‘otadi. Fanlararo yondashuvning yana bir muhim jihat — o‘qituvchining integrativ kompetensiyasidir. Ya’ni pedagog o‘quvchilarga bilimni faqat o‘z fani doirasida emas, balki boshqa fanlar bilan bog‘lab tushuntira olishi kerak. Bu esa o‘quvchilarda “umumiy madaniy tafakkur”, “estetik idrok” va “axloqiy ong”ni uyg‘un shakllantirish imkonini beradi.

Zamonaviy pedagogik jarayonning asosiy vazifalaridan biri — o‘quvchilarda estetik did va axloqiy fazilatlarni uyg‘un shaklda rivojlantirishdir. Bunda o‘qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki shaxsiy fazilatlari, dunyoqarashi va tarbiyaviy metodlari orqali o‘quvchilarga ruhiy-estetik ta’sir ko‘rsatuvchi shaxs sifatida namoyon bo‘ladi. Axloqiy va estetik qadriyatlarni uyg‘unlashtirish esa fanlararo o‘quv jarayonida ongli, maqsadga yo‘naltirilgan metodlardan foydalanishni talab etadi.

Eng samarali metodlardan biri — integrativ tahlil metodi bo‘lib, u o‘quv materialini estetik va axloqiy jihatdan birgalikda tahlil qilishga imkon beradi. Masalan, adabiyot darslarida asardagi badiiy obrazlar nafaqat san’at nuqtayi nazaridan, balki ularning axloqiy tanlovi, vijdoniy kechinmalari orqali ham o‘rganiladi. Bu metod o‘quvchida go‘zallikni his etish bilan birga, ezgulik va adolat g‘oyalarini chuqur anglashga yordam beradi. Shuningdek, muammoli ta’lim metodi estetik va axloqiy tarbiya jarayonida o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini, qaror qabul qilishdagi mas’uliyatini oshiradi. Masalan, tarix darsida o‘qituvchi o‘quvchilarga ma’lum tarixiy voqeani estetik va axloqiy jihatdan baholash vazifasini beradi. Natijada o‘quvchilar nafaqat bilim oladi, balki insoniy qadriyatlarni baholash, ezgulik va yovuzlikni ajrata olish qobiliyatini ham shakllantiradi.

Refleksiv tahlil metodi ham bu jarayonda muhim o‘rin tutadi. U o‘quvchilarning o‘z his-tuyg‘ulari, estetik idroki va axloqiy qarashlarini tahlil etish orqali o‘zini anglash darajasini oshiradi. Bunda o‘qituvchi o‘quvchilarga darsdan so‘ng “Bugungi mavzudan qanday go‘zallikni ko‘rding?” yoki “Qaysi axloqiy saboqni olding?” kabi savollar berib, ularni estetik va axloqiy fikrlashga yo‘naltiradi. Ta’limda estetik va axloqiy qadriyatlarni uyg‘unlashtirishda san’at vositalaridan foydalanish metodi alohida ahamiyatga ega. Musiqa, rasm, teatr yoki kino asarlari o‘quvchilarga chuqur hissiy ta’sir ko‘rsatadi va ularni go‘zallikni his etishga, yovuzlikdan voz kechishga undaydi. Bu usul ayniqsa, yuqori sinf o‘quvchilari bilan ishlashda samarali, chunki ular hissiy sezgirlik va estetik ong shakllanish bosqichida bo‘ladilar. Shuningdek, loyihaviy ta’lim metodi orqali o‘quvchilar muayyan ijtimoiy yoki madaniy masalalar bo‘yicha mustaqil izlanish olib boradilar. Masalan, “Mening maktabimdagi go‘zallik”, “Qadriyatlarni asrash – bizning burchimiz” kabi mini-loyihalar o‘quvchilarda estetik idrokni, jamoaviy ishlash madaniyatini va axloqiy mas’uliyatni birgalikda rivojlantiradi.

Ushbu metodlar o‘quvchi tafakkurida go‘zallikni anglash va axloqiy qadriyatlarga amal qilishni bir butun jarayon sifatida shakllantiradi. O‘qituvchining mahorati esa ana shu uyg‘unlikni dars jarayonida to‘g‘ri tashkil etish, o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga, estetik baho berishga va axloqiy qarorlar qabul qilishga yo‘naltirishda namoyon bo‘ladi.

O‘qituvchi o‘quvchi shaxsining estetik va axloqiy jihatdan kamol topishida markaziy shaxs sifatida muhim o‘rin tutadi. Chunki aynan pedagog ta’lim-tarbiya jarayonining tashkilotchisi, yo‘naltiruvchisi va namunasidir. O‘qituvchining shaxsiy fazilatlari, madaniy saviyasi, axloqiy namunasi va estetik didi o‘quvchilarga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Birinchidan, o‘qituvchi o‘quvchilarda estetik tarbiyani shakllantirishda o‘quv fanlari orqali go‘zallikni anglash, tabiat va san’atga mehr uyg‘otish, nafosatni qadrlash ko‘nikmalarini hosil qiladi. Masalan, adabiyot, musiqa, tasviriy san’at darslarida estetik qadriyatlarni targ‘ib etish o‘quvchining his-tuyg‘u dunyosini boyitadi. Ikkinchidan, o‘qituvchi axloqiy tarbiyani shakllantirishda o‘zining shaxsiy namunasiga tayanadi. U o‘quvchilarga odob, halollik, mehnatsevarlik, insonparvarlik kabi fazilatlarni nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliy misollar orqali ko‘rsatadi. Har bir o‘qituvchi o‘z xatti-harakati, muomala

madaniyati va soʻzlash ohangi orqali axloqiy mezonlarni oʻrgatadi. Shuningdek, oʻqituvchi fanlararo yondashuv orqali oʻquvchilarda goʻzallik va ezgulik uygʻunligini anglashni taʼminlaydi. Masalan, biologiyada tabiat goʻzalligini, tarixda milliy qadriyatlarni, adabiyotda esa insoniy fazilatlarini yoritish orqali tarbiyaviy samaradorlikni oshiradi. Demak, oʻqituvchining estetik va axloqiy tarbiyadagi oʻrni — bu nafaqat bilim berish, balki oʻquvchini barkamol inson sifatida voyaga yetkazish jarayonidir. Shu bois har bir pedagog oʻz faoliyatida insonparvarlik, adolat, goʻzallik, burch va masʼuliyat kabi qadriyatlarga tayanishi lozim.

Xulosa qilganda, oʻquvchi shaxsini estetik va axloqiy jihatdan tarbiyalash — bu uzluksiz, tizimli va ongli pedagogik jarayon boʻlib, u taʼlimning barcha bosqichlarida oʻz ifodasini topadi. Bunday tarbiya oʻquvchining ichki dunyosini boyitadi, uning maʼnaviy va madaniy rivojlanishini taʼminlaydi. Fanlararo yondashuv, oʻqituvchining shaxsiy namunasi, milliy va umuminsoniy qadriyatlar uygʻunligi orqali oʻquvchilarda estetik did, axloqiy ong va ijobiy hayotiy pozitsiya shakllanadi. Natijada oʻquvchi nafaqat bilimli, balki yuksak didli, ezgulikni qadrlaydigan, ijtimoiy masʼuliyatli inson boʻlib yetishadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Oʻzbekiston Respublikasining “Taʼlim toʻgʻrisida” 2020-yil 23-sentabrdagi OʻRQ-637 sonli qarori. 23.09.2020
2. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026 yillarga moʻljallangan Yangi Oʻzbekistonning taraqqiyot strategiyasi toʻgʻrisida” 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-sonli farmoni.
3. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining “Oʻzbekiston Respublikasi oliy taʼlim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash toʻgʻrisida” 2019-yildagi 8-oktabrdagi PF-5847 farmoni.
4. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2023: Technology in education — A tool on whose terms? Paris: UNESCO Publishing, 2023.
5. Xasanboyeva, O. Pedagogik kompetensiyalar va integrativ yondashuvlar asosida taʼlim samaradorligini oshirish. — Toshkent: TDPU ilmiy jurnali, 2022.

6. Davletshin, M. Yosh va pedagogik psixologiya. — Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2016.
7. Gardner, H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. — New York: Basic Books, 2011.
8. Rahimov, B. & To‘xtayeva, S. Integrativ ta’lim muammolari va ularning yechimlari. — “Ta’lim va innovatsiya” jurnali, 2021, №4.